

MIȘCAREA DEMOCRATICĂ NAȚIONALĂ ȘI DECLARAREA INDEPENDENȚEI REPUBLICII MOLDOVA

Dr. *Gheorghe COJOCARU*

NATIONAL DEMOCRATIC MOVEMENT AND DECLARATION OF THE INDEPENDENCE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

The Declaration of Independence of the Republic of Moldova is the result of all national and democratic, emancipatory and creative energies, unleashed in epoch when the USSR, while fraudulently seizing and managing the Romanian territory between Prut and Nistru, had entered into an irreversible process of dissolution. At the same time, it is the consequence of the activity and the free will of the supreme legislative institution - the Parliament of the Republic of Moldova.

While expressing both, the popular spirit and political will, the Declaration of Independence is the Founding Act - a single, fundamental, ultimate and consensual act - of the Republic of Moldova as an absolute subject of the international law. It is also the state's piece de resistance, equally reflecting and representing the interests of all its citizens. Declaration is the identity act of the Republic of Moldova.

La 27 august 1991, pe fondul dezintegrării Uniunii Sovietice, Parlamentul a adoptat Declarația de Independență a Republicii Moldova. Prin acest Act, noul stat independent dobânda fundamentele legitime ale consacrării sale depline pe plan național și, înainte de toate, pe cel internațional. Merită să ne punem întrebarea: ce a consemnat acest eveniment de mare anvergură socială și istorică – un punct culminant al mișcării de emancipare democratică și națională, un accident al istoriei, o decizie impusă de circumstanțele de epocă sau expresia voinței populare?...

Indubitabil, drept punct de plecare pentru dezideratul independenței a servit, în plan politic și juridic, Declarația Suveranității RSS Moldova, din 23 iunie 1990. Acest document avea la bază setea de libertate a militanților cunoscuți și anonimi ai rezistenței antisovietice din toată perioada de existență a RSS Moldovenești, precum și revendicările mișcării democratice naționale care a luat avânt la sfârșitul anilor 80 ai secolului trecut. Punctual, Declarația

Suveranității a fost inspirată din Programul Mișcării Democratice pentru Susținerea Restructurării, din iunie 1988¹, din Rezoluția nr. 2 a Congresului de constituire a Frontului Popular din Moldova „Cu privire la suveranitatea RSSM”, din 20 mai 1989², din Documentul Final al Marii Adunări Naționale, din 27 august 1989³ etc. Ea a marcat primul pas spre anularea statutului de republică sovietică, impus în urma actului de ocupație a teritoriului românesc dintre Prut și Nistru de către Armata Roșie la 28 iunie 1940, și afirmarea drepturilor unei entități de stat suverane.

La formularea prevederilor Declarației de Suveranitate lupta principală s-a dat între o majoritate a deputaților care pledau pentru o Moldovă suverană, reconstruită pe principii democratice și naționale, ca parte egală și benevolă la o Comunitate a Statelor Suverane, în locul URSS, și o minoritate care urmărea să păstreze Uniunea, sub o formulă pe alocuri cosmetizată. Semnificația profundă și amplă a Declarației de Suveranitate a fost întregită prin adoptarea Avizului „Comisiei Sovietului Suprem al RSS Moldova pentru aprecierea politico-juridică a Tratatului sovieto-german de neagresiune și a Protocolului adițional secret din 23 august 1939, precum și a consecințelor lor pentru Basarabia și Bucovina de Nord”, din aceeași zi de 23 iunie 1990⁴. Prin acest document fără precedent al instituției legislative pentru prima dată își croia cale la lumină adevărul istoric despre destinul dramatic și tragic al unor teritorii străvechi românești ca Basarabia și Bucovina, rupte cu forța de la trunchiul național de mai multe ori de-a lungul istoriei.

Pe de altă parte, opțiunea suveranității a servit drept pretext criticilor și adversarilor acestui curs, cu precădere, directori ai unor întreprinderi aflate în subordonare pan-unională, activiști locali de partid sau militanți printre etniile minoritare, apăruți pe valul de contestare a mișcării de emancipare națională a moldovenilor, pentru a persevera asupra unor planuri de scindare teritorială și politică a corpului unitar al RSS Moldova.

La 22 noiembrie 1990 M. Gorbaciov a prezentat Sovietului Suprem al URSS proiectul noului Tratat de Uniune⁵, care prevedea formarea Uniunii Republicilor Sovietice Suverane (URSS!), „un stat fede-

¹ Partidul Popular Creștin Democrat, Documente și materiale, vol. I, 1988-1994, Chișinău, 2008, p. 36-42.

² Ibidem, p. 73.

³ Ibidem, p.107-109.

⁴ Documentul nr. 3.

⁵ „Moldova Suverană”, din 27 noiembrie 1990.

rativ”, ca urmare a „unirii benevole” a republicilor. Spre stupefacția subiecților URSS, textul Tratatului ignora, și nu întâmplător, dreptul republicilor la secesiune de Uniune, fixat în Tratatul de întemeiere a Uniunii Sovietice, din 1922. Conținutul cu caracter restrictiv al acestui document era unul din elementele probatorii ale cursului spre restrângerea libertăților câștigate odată cu adâncirea politicii de perestroika. Această poziție a autorităților sovietice de la Moscova se contura tot mai clar spre sfârșitul anului 1990 și dădea aripi și adeptilor ei de pe malurile Nistrului.

Realizând în ce direcție puteau să se îndrepte evoluțiile din URSS, conducerea Frontului Popular a inițiat convocarea unei Mari Adunări Naționale la 16 decembrie 1990, care să se pronunțe asupra perspectivelor Moldovei suverane. Marea Adunare Națională a avertizat că „semnarea oricărui tratat de uniune imperială ar da o aparență legală actului de ocupație din 28 iunie 1940 și consecințelor lui” și a proclamat „independența națională a românilor din teritoriile ocupate”, subliniind ferm că „lipsa de pregătire sau pregătirea insuficientă în domeniul politic, economic sau social, ... nu poate constitui niciodată un pretext pentru a întârzia independența”⁶. Obiectivul independenței în afara URSS, votat în văzul lumii întregi de zecile de mii de oameni întruniți la Marea Adunare din 16 decembrie, nu putea să nu-și găsească, mai devreme sau mai târziu, expresia juridică parlamentară.

Sovietul Suprem al RSS Moldova a luat în dezbatere chestiunea cu privire la Concepția Comunității Statelor Suverane și referendumul pan-unional în ședințele sale din lunile decembrie 1990 și februarie 1991⁷, atunci când autoritățile centrale de la Moscova inițiaseră desfășurarea unui referendum la scara întregii URSS în chestiunea păstrării URSS. În cadrul dezbaterilor parlamentare a fost reliefat conținutul contradictoriu al întrebării propuse pentru referendum, precum și o serie de lacune, grave și premeditate, ale legilor URSS cu privire la referendum și la dreptul republicilor la secesiune, care anulau, practic, posibilitatea subiecților federației sovietice la libera exprimare și detașare de Uniune. Neacceptarea referendumului de către instituția legislativă, în ciuda unei puternice presiuni din partea unor forțe locale și din exterior, și sprijinul masiv al oamenilor în favoarea consolidării suveranității a ilustrat, fără niciun dubiu, adeziunea populară la cursul spre independență.

⁶ Partidul Popular Creștin Democrat ..., p. 229.

⁷ Documentele nr. 15, 16, 17, 18.

În Sovietul Suprem un prim proiect de inițiativă legislativă în chestiunea independenței a fost prezentat doar după demiterea primului ministru Mircea Druc, la 23 mai 1991, când fracțiunea agrariană „Viața Satului”, a propus adoptarea unui proiect al Declarației de Independență, insuficient însă elaborat și redactat. Prin acest gest, deputații agrarieni urmăreau să înlăture suspiciunile asupra atașamentului lor față de obiectivul Independenței și, totodată, își arătau forța și decizia de a juca un rol cât mai prominent în viața politică. Salutând, dar și temperând elanul nobil al deputaților agrarieni, președintele Parlamentului Alexandru Moșanu a arătat asupra necesității includerii acestei propuneri într-un document adecvat, riguros elaborat, care să urmeze procedurile de examinare și promovare în legislativ. Drept urmare, Parlamentul a decis formarea unui grup de lucru care să reprezinte toate fracțiunile parlamentare, având misiunea să redacteze textul acestui important document politic și juridic.

Dezbaterile parlamentare din primăvara – vara anului 1991 au reliefat atât voința fermă a conducerii de vârf și a unei majorități a deputaților de a obține independența de stat a Republicii Moldova, cât și conturarea unui plan eșalonat de realizare a acestui deziderat național. Mai întâi, prin crearea cadrului legislativ indispensabil, apoi prin consfințirea independenței în urma unui referendum național ca, ulterior, beneficiind de acest nou statut să se procedeze la negocierea unei formule de Comunitate cu republicile suverane din spațiul URSS, ținând cont, în special, de realitățile și imperatiivele social-economice. Evoluțiile la scara URSS vor impune însă reconsiderarea în ritm alert a soluțiilor preconizate pentru dobândirea independenței.

Eșecul puciului de la Moscova a aruncat în aer Uniunea Sovietică, dinamizând de o manieră ireversibilă procesele de detașare definitivă a republicilor naționale suverane de sub jurisdicția URSS. Pentru Republica Moldova, proclamarea independenței de stat și ieșirea din URSS, mai ales după ce, la 24 august, Ucraina și-a declarat independența, devenise un imperativ categoric.

La 26 august, în preziua convocării Marii Adunări Naționale și a sesiunii extraordinare a Parlamentului, Prezidiul instituției legislative a luat în dezbatere proiectul Declarației de Independență⁸.

⁸ Ședința Prezidiului a durat de la ora 18.00 până la 24.00; Printre autorii proiectului Declarației de Independență a Republicii Moldova sunt Alexandru Moșanu, Valeriu Matei, Vasile Nedelciuc etc., a se vedea „Alexandru Moșanu, primul Președinte al Parlamentului: „Europa vrea de la Moldova mai mult decât noi”, în „Adevărul de Chișinău”, din 26 iulie 2011.

Documentul propus conținea un preambul și o parte rezolutivă. Dacă în privința oportunității acestui demers, în ansamblu, a existat o unanimitate, structura și unele formulări ale proiectului au generat discuții în controversă. O parte a membrilor Prezidiului au contestat utilitatea preambulului cu partea sa istorică, respingând, în special, referințele la actul de unire a Basarabiei cu România din 27 martie 1918, la tranzacția secretă sovieto-germană din 23 august 1939 sau la dezmembrarea Basarabiei odată cu formarea RSSM la 2 august 1940. A fost invocată, în acest sens, preocuparea de a nu provoca reacții ostile din partea Ucrainei, necesitatea de a urma modelul concis al Declarației de Suveranitate sau declarațiile de independență ale unor foste republici unionale, precum Armenia. „Nimeni n-a avut așa o soartă și nimeni nu poate avea așa o Declarație”, a dat replica, dar și verdictul, la toate acestea deputatul și scriitorul Ion Vatamanu. Conștient de marea responsabilitate ce-i revenea în această fază a istoriei, Președintele A. Moșanu, susținut de V. Matei, V. Nedelciuc, M. Ghimpu și alți deputați, a pledat cu toată convingerea pentru ca actul de fundație a Republicii Moldova să se întemeieze pe adevărul istoric despre originile românești, identitatea, limba, cultura și spiritualitatea română a populației titulare din acest teritoriu, ca o paradigmă recuperatoare după o jumătate de veac de deznaționalizare și sovietizare, ca o premisă primordială și ca un reper fundamental în procesul de edificare, de la temelie, a noului stat independent, după ieșirea din URSS.

În chestiunea preambulului, Prezidiul Parlamentului s-a divizat, 8 din cei 14 membri ai conducerii Legislativului sprijinind formula propusă de autorii proiectului și 6 fiind împotriva. În această situație, Președintele A. Moșanu a închis ședința, pentru ca în dimineața zilei de 27 august autorii proiectului să opereze modificările necesare, ținând cont de observațiile și sugestiile formulate pe parcursul discuțiilor, astfel încât proiectul Declarației de Independență să întrunească consensul în ședința în plen a Parlamentului. Membrii Prezidiului au aprobat prin consens textul definitiv al documentului în dimineața aceleiași zile⁹.

Marea Adunare Națională din 27 august, ca și cadru național de manifestare a voinței populare în momentele de răscruce ale istoriei, s-a pronunțat unanim în favoarea afirmării valorilor democratice naționale și declarării independenței Republicii Moldova. Neîndoielnic, acest mesaj

⁹ Ibidem.

a încurajat corpul deputaților să opteze fără rețineri, cu voce fermă și demnă, pentru dezideratul independenței.

La ședința sesiunii extraordinare a Parlamentului din 27 august 1991 s-au prezentat 277 de deputați, ceea ce reprezenta mai mult de 2/3 din numărul total al aleșilor, forul legislativ întrunind cu prisosință calitatea deliberativă necesară¹⁰. Pe agendă a fost inclusă o singură chestiune – cu privire la proclamarea independenței Republicii Moldova, raportor Președintele Republicii Moldova, Mircea Snegur.

Onoarea de a da citire proiectul Declarației de Independență a Republicii Moldova i-a revenit Președintelui Alexandru Moșanu. Supusă votului nominal, Declarația a fost votată unanim, fără dezbatere, de toți cei 277 de deputați prezenți la ședință, între care circa 40 de deputați (14%) reprezentanți ai etniilor minoritare.

Declarația conține preambulul cu faptele istorice și partea rezolutivă cu prioritățile strategice, acestea formând împreună un tot unitar conceptual.

În plan istorico-evolutiv, Declarația situează momentul proclamării statului independent Republica Moldova „în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale”, cu Transnistria – parte componentă, fapt care subliniază unitatea și comunitatea identitară și de destin a moldovenilor din acest areal, cu întreg corpul național românesc. Prin luarea în considerare a tuturor vicisitudinilor istoriei din anii 1775, 1812, 1939, 1940, când s-au comis acte de dezmembrare teritorială și de înstrăinare cu forța de la matricea națională prin sfidarea dreptului de neam și a temeiurilor juridice, care au marcat soarta spațiului dintre Prut și Nistru, a Bucovinei sau a regiunii din stânga Nistrului, se nuanțează și o specificitate istorică, dramatică și tragică a acestor teritorii. Un efort recuperatoriu și reparatoriu a putut fi posibil doar odată cu crearea condițiilor propice proceselor de democratizare, de afirmare a libertății, independenței și unității naționale, de edificare a statului de drept și de trecere la economia de piață în această parte a Europei. Pe drept teme, textul Declarației reliefează rolul de forță motrice al mișcării democratice de eliberare națională în acest efort de proporții, care a reafirmat „aspirațiile de libertate, independență și unitate națională” prin documentele de anvergură ale

¹⁰ La ședința din 27 august au lipsit deliberat majoritatea deputaților din zona transnistreană, care sabotau de mai mult timp lucrările Parlamentului, unii dintre care au fost privați de mandatul de deputat din cauza activității lor secesioniste, și câțiva deputați din zona cu populație compactă găgăuză.

Marilor Adunări Naționale din 27 august 1989, 16 decembrie 1990 și 27 august 1991, prin legile și hotărârile privind decretarea limbii române ca limbă de stat și reintroducerea alfabetului latin, din 31 august 1989, Declarația Suveranității, din 23 iunie 1990, simbolurile de stat etc. – toate acestea fertilizând terenul pentru desprinderea ireversibilă de URSS și declararea Independenței.

Argumentele istorice, voința națională de emancipare, un puternic demers democratic, dreptul sacru la autodeterminare erau factorii care reclamau la unison proclamarea independenței ca un act suprem de justiție, în deplină concordanță cu istoria națională și cu normele de morală și de drept internațional. Imperativul momentului, perceput și ca deziderat și angajament magistral înscris în textul Declarației pentru generații înainte, definește Republica Moldova drept „un stat suveran, independent și democratic, liber să-și hotărască prezentul și viitorul, fără niciun amestec din afară, în conformitate cu idealurile și năzuințele sfinte ale poporului în spațiul istoric și etnic al devenirii sale naționale”. Prin aceasta din urmă, subliniindu-se repetat legătura de nezdruccinat nu numai dintre prezent și viitor, dar și dintre acestea două și trecutul istoric, începuturile și originile identitare comune în spațiul civilizațional românesc.

În plan politico-juridic, primele puncte din partea rezolutivă a Declarației solicitau statelor lumii recunoașterea independenței, stabilirea relațiilor diplomatice, admiterea în familia ONU și la CSCE, după care, reieșind din noua sa calitate de stat independent și suveran, Guvernului URSS i s-a cerut retragerea trupelor și încetarea stării ilegale de ocupație a teritoriului național. S-a declarat categoric valabilitatea și aplicabilitatea în întreg teritoriul național exclusiv a Constituției, legilor și actelor normative ale Republicii Moldova. În final, s-au dat garanții în ceea ce privește libera exercitare a drepturilor politice, sociale, economice, culturale ale tuturor cetățenilor Republicii Moldova, indiferent de etnie, limbă și confesiune, în strictă conformitate cu normele de drept internațional.

Declarația de Independență a Republicii Moldova este rezultanta tuturor energiilor naționale și democratice, emancipatoare și creatoare, descătușate în epoca în care URSS, care acaparase în mod fraudulos și prin dictat teritoriul românesc dintre Prut și Nistru, intrase într-un proces ireversibil de disoluție. Ea este, în același timp, rodul activității și voinței liber exprimate a instituției supreme reprezentative și legislative – a Parlamentului Republicii Moldova. Exprimând la unison voința populară

și voința politică, Declarația de Independență este Actul fondator – unic, fundamental, suprem și consensual – al Republicii Moldova, ca subiect deplin al dreptului internațional, este piesa de rezistență instalată la baza edificiului statului de drept, reflectând și reprezentând, în egală măsură, interesele tuturor cetățenilor săi. Declarația este actul de identitate al Republicii Moldova.

În concluzie, în anii 1990-1991, din momentul în care în instituția legislativă a pătruns și a câștigat teren, influență și putere, o viguroasă aripă promoatoare a valorilor democratice naționale, Sovietul Suprem al RSS Moldova a devenit forul principal în confruntarea cu autoritățile pan-unionale pentru câștigarea drepturilor suverane și afirmarea, în ciuda tuturor opreliștilor, a suveranității pas cu pas, și pe plan intern, și pe plan extern. În toată această înlanțuire de evenimente, data de 27 august 1991 a marcat punctul culminant al mișcării de emancipare națională, moment în care instituția parlamentară s-a aflat la înălțimea responsabilității sale politice și civice, în același timp, pășind în istorie ca Parlamentul Independenței Republicii Moldova.

Nina Arbore. *Sobor de îngeri*. 1936–1937. Frescă din pronaosul Bisericii Sfinții Împărați Constantin și Elena, Constanța